

UDK 811.163.42'282(497.5-3 Hrv. Zagorje)"18"

Izvorni znanstveni članak

Primljen 18.11. 2014.

Prihvaćen za tisak 20.05. 2015.

Bojana Schubert Zavod za lingvistička istraživanja,
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Odnos gramatičke norme i jezične prakse u suton kajkavskoga književnog jezika¹

U radu se govori o odnosu jezične upotrebe kajkavskoga prevoditelja Ivana Krizmanića i jezika (pr)opisana u kajkavskoj gramatici Ignaca Kristijanovića. Oba se autora ubrajaju među posljednje korisnike književne kajkavštine koja se prestaje upotrebljavati nakon četrdesetih godina 19. stoljeća.

Metodama povijesne sociolingvistike analiza se sprovodi na dvjema razinama. Na makrorazini promatra se sociolingvistika društva za vrijeme djelovanja dvojice autora, dok se na mikrorazini uspoređuju odabrane Krizmanićeve morfološke varijable s jezičnim oblicima koje u svojoj gramatici (pr)opisuje Ignac Kristijanović.

Makrorazinska analiza pokazala je da je Ivan Krizmanić (1766.–1852.), kao i brojni drugi hrvatski kulturni radnici iz prve polovice 19. stoljeća, narodnim jezikom počeo pisati tek u kasnijoj životnoj dobi, kada su mu bile četrdeset tri godine. Prigrlivši kajkavski književni jezik kojim se pisalo i na kojem se objavljivalo u sjeverozapadnoj Hrvatskoj još od polovice 16. stoljeća, na nj je prevodio djela s njemačkoga, engleskoga, latinskoga i štokavskoga jezika. Spletom izvanjezičnih okolnosti, ponajprije pod utjecajem ilirske društvene skupine, Krizmanić je pod stare dane (1842.) promijenio svoj jezični identitet i počeo pisati ilirskom štokavštinom. Njegov suvremenik Ignac Kristijanović (1796.–1884.) posljednji je kajkavski gramatičar (*Grammatik der kroatischen Mundart*, 1837.) i uopće posljednji borac za standardizaciju i implementaciju književne kajkavštine u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

¹ Znatno kraća verzija ovoga teksta izložena je na znanstvenome skupu *VI. hrvatski slavistički kongres*, Vukovar i Vinkovci, 2014.

Mikrorazinska kontrastivna analiza pokazala je da postoje svojevrsna nepodudaranja između jezične prakse i gramatičke norme u suton kajkavskoga književnog jezika, to jest, da je u svojoj gramatici Ignac Kristijanović imao normativnih pretenzija.

Ključne riječi: kajkavski književni jezik; Ivan Krizmanić; jezična praksa; Ignac Kristijanović; gramatička norma.

1. Uvod

Na samome početku rada razjasnit ćemo pojmove iz naslova. Sintagmom *kajkavski književni jezik*² naziva se predstandardni naddijalektni idiom kojim se pisalo i na kojem se objavljivalo u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (točnije u Zagrebačkoj, Varaždinskoj i Križevačkoj županiji), starom kajkavskom grafijom, od polovice 16. do polovice 19. stoljeća (usp. Vončina 1988/89, Šojat 1996, Šojat 2009). Kajkavski književni jezik nije dakle slika kojega živog kajkavskog govora, nego je stiliziran, nadregionalan, normiran književni jezik, kojemu je dijalektna osnovica zagrebački gradski govor (Šojat 2009: 2), a civilizacijsko-jezičnu nadgradnju inkluzivnoga karaktera u odnosu na književne jezike temeljene na drugim dvama hrvatskim narječjima – čakavskome i štokavskome – čine rječnici, gramatike i pravopisi toga jezika.

Sutonom kajkavskoga književnog jezika figurativno nazivamo period od 30-ih do 50-ih godina 19. stoljeća kada kajkavski književni jezik doživljava i svoj najveći ugled, ali i svoj kraj – jezičnu smrt. Naime, 30-ih godina on postaje i jezikom građanskoga društvenog sloja,³ dok su se prije toga njime uglavnom služili svećenici (Šojat 1996: 60). Također, tada se ponajviše i funkcionalno raslojava te se osim propovjednih djela njime pišu i brojna djela svjetovne književnosti, ali i brojni pri-

² Za jezik kojim su pisali stariji kajkavski pisci u literaturi se upotrebljava nekoliko naziva o kojima vidi u Stolac (1995: 331). U najnovije se vrijeme u ediciji *Povijest hrvatskoga jezika* (od 2. knjige, 16. stoljeće) javlja i naziv *kajkavski hrvatski književni jezik* (Stolac 2011), no u ovom ćemo radu ipak upotrebljavati uvriježene nazive *kajkavski književni jezik* i *književna kajkavština* jer se bavimo tek segmentom toga jezika (jezikom jednoga pisca i jednoga gramatičara), a ne supostavljamo ga u njegovoj cijelosti s književnim jezicima zasnovanim na čakavštini ili štokavštini. Isti su jezik sami pisci nazivali drugačije – u 16. i 17. stoljeću, a neki i početkom 18. stoljeća nazivali su ga *slovenskim* jezikom (Pergošić, Vramec, Krajačević, Habledić), a u 18. i 19. stoljeću uobičajeniji je naziv bio *horvatski jezik* (*isto*, 332), kako ga je u svojim djelima (*uz naravni, naš, narodni, materinski*) nazivao i Ivan Krizmanić (Marković 2014: 164).

³ Važno je primijetiti da 40-ih godina 19. stoljeća kajkavskim književnim jezikom pišu i brojni budući ilirci (npr. Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinović, usp. Cesarec 1996: 199–200), a Ljudevit Gaj, rodom kajkavac iz Krapine, *Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisanja* (1830.) zamislio je kao prijedlog slovoписа upravo za kajkavski književni jezik (usp. Vončina 1993: 14–15).

ručnici, udžbenici te znanstvene knjige.⁴ Godine 1832. kajkavski je književni jezik uveden na Akademiju kao sveučilišni predmet što dokazuje da mu je porastao društveni status i prestiž, s time da u civilnoj Hrvatskoj i dalje visok ugled uživaju nje-mački jezik, posebice u Zagrebu gdje je postojala i tzv. društvena dvojezičnost (*social bilingualism*) (Jernej i Glovacki-Bernardi i Sulojdžić 2012: 327), uz latinski kao jezik znanosti, državne uprave i crkve, mahom muškoga dijela visoke društvene elite (Sikirić Assouline 2009: 258–263). Od sredine četrdesetih godina 19. stoljeća ilirci kao novi građanski sloj željan društvenih i političkih promjena⁵ u sjevernoj Hrvatskoj implementiraju književni jezik zasnovan na štokavskoj osnovici, što je do kraja 19. stoljeća rezultiralo potpunim napuštanjem književne kajkavštine. Početak kraja u literaturi se obično računa od 1836. godine kada je Ljudevit Gaj počeo tiskati *Danicu ilirsku* jezikom štokavske osnovice. Posljednja djela napisana kajkavskim književnim jezikom datiraju iz sedamdesetih godina 19. stoljeća (Šojat 1996: 61).

Kada u naslovu ovoga rada spominjemo *gramatičku normu kajkavskoga književnog jezika* mislimo prije svega na normu koja se iščitava iz šest književnokajkavskih gramatika.⁶ U daljnjem ćemo se radu usredotočiti ponajviše na posljednju

---

⁴ Npr. medicinski priručnik: *Poznanje kuge človečanske...* (1831.); prva književnopovijesna sinteza u Hrvata napisana na narodnome jeziku: Tomaš Mikloušić, *Izbor dugovanj vsakoverstneh* (1821.); građanske komedije: npr. *Huta pri Savi ili Ljubav za ljubav* (1822.), pravna djela Imbriha Domina i sl. (usp. Korade 1996: 257–259).

⁵ U literaturi postoje različita mišljenja o tome koji su točno bili politički ciljevi iliraca i koja je bila njihova nacionalna ideologija. Novak (2012: 119) zaključuje da su se očitovanja i elementi ideologije iliraca mijenjali kroz vrijeme i prilagođavali trenutnim okolnostima, to jest, sklonosti ili nesklonosti Beča ilirskom pokretu. Prema onome što su sami pisali može se zaključiti da su se ilirci zalagali za uvođenje narodnoga jezika u javni život, neovisnost u domaćim poslovima, pretvaranje staleškoga sabora u općenarodni i obrazovanje najširih narodnih masa (Šidak i dr. 1990: 158–159). Želja za kulturnim ujedinjenjem povijesnih hrvatskih zemalja u jednome jeziku ogledalom je duha vremena u kojem su popularne romantičarske herderovsko-humboldtovske ideje o poistovjećivanju jezika i naroda, kada jezik postaje sredstvom grupne identifikacije i diferencijacije od drugih naroda.

⁶ Tijekom posljednjih dvaju desetljeća 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća napisano je šest gramatika kojima je predmetom opisa kajkavski književni jezik. To su: 1. rukopisna gramatika Ivana Vitkovića: *Gründe der Croatischen Sprache ...* iz 1779. godine; 2. gramatika Ignacija Szentmártonyja: *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre ...* iz 1783. godine; 3. gramatika *Kroatische Sprachlehre oder Anweisung für Deutsche ...* Franza Korniga iz 1795. godine; 4. *Horvacka gramatika ...* iz 1810. Josipa Ernesta Matijevića; 5. *Jezičnica horvatsko-slavinska za hasen Slavincev ...* Josipa Đurkovečkog iz 1826. godine; te 6. *Grammatik der kroatischen Mundart* Ignaca Kristijanovića iz 1837. godine. Cjelovite naslove vidi u Štebih Golub (2012: 260–261).

kajkavsku slovnici, *Gramatiku horvatskoga narječja*⁷ iz 1837. godine, kojoj je autorom Ignac Kristijanović (1796.–1884.), jer je ona objavljena neposredno nakon nastanka rukopisnih prijevoda kajkavskoga prevoditelja Ivana Krizmanića (1766.–1852.) s čijim ćemo ju upotrebnim jezikom usporediti. Krajnji je dakle cilj ovoga rada doznati u kojoj je mjeri podudarna Kristijanovićeva gramatička norma s Krizmanićevom *jezičnom praksom* i mogu li se iščitati međusobni utjecaji.

U kroatističkoj literaturi malobrojni su opisi jezika pojedinih kajkavskih pisaca, a još su malobrojnije usporedbe jezika pisaca s jezičnim pravilima koje propisuju kajkavske gramatike.⁸ Da bi se u budućnosti mogao donijeti potpuni sintetski prikaz toga jezika, najprije moramo napraviti brojne mikroanalize kajkavskoga književnog jezika pisaca iz svih kajkavskih krajeva (iz Zagreba, Varaždina, Stenjeveca, Marije Bistrice itd.), uzeti u obzir jezik djelâ iz svih upotrebnih domena (književne, prirodnoznanstvene, metodičke, pravne i sl.), autora iz svih društvenih slojeva (građanskoga, plemićkoga, svećeničkoga), kroz sva tri stoljeća njegova postojanja. Ovaj je rad zamišljen kao mali doprinos velikome poslu koji nas u budućnosti još čeka.

2. Teorijske postavke i ciljevi istraživanja

Za teorijski okvir rada odabrana je povijesna sociolingvistika, međustrukovna disciplina koja je u najužoj vezi sa sociolingvistikom s jedne strane, te s povijesnom lingvistikom s druge strane, a kojoj je osnovni cilj rekonstrukcija povijesti određena jezika u njegovu društveno-kulturnome kontekstu (usp. npr. Romaine 1988: 1453; Conde-Silvestre i Hernandez-Campoy 2012: 1). Taj zadatak nije posve jednostavan, osobito ako uzmemo u obzir da iz povijesnih razdoblja uglavnom nemamo sačuvanih snimki živoga govora, nego se moramo, jer je to jedino što možemo, pouzdati u *preživjele* pisane izvore. William Labov (1972: 100) upozorava da pisani izvori, ili *bad data* kao ih naziva, nisu u mogućnosti predstaviti realnu i cjelovitu jezičnu sliku zajednice u određenu vremenu i prostoru, jer su u prošlosti pisali uglavnom školovani (pismeni) muškarci, pripadnici viših društvenih slojeva, dok o jezičnoj upotrebi ostatka društvene zajednice često možemo samo nagađati. S druge pak strane, Labov (isto) upozorava da su pisani tekstovi, posebice oni iz daljnje

⁷ Izuzev gramatike Josipa Đurkovečkog koja je dvojezična (kajkavsko-njemačka), sve su kajkavske slovnice originalno pisane njemačkim metajezikom pa tako i Kristijanovićeva. U radu ćemo se služiti prijevodom te gramatike na hrvatski standardni jezik Barbare Štebih Golub iz 2012. godine.

⁸ U novije doba napisan je rad o odnosu kajkavske gramatičke norme i jezika kajkavskih tiskanih knjiga druge polovice 18. stoljeća (Klinčić 2010), što je po našem sudu dobar smjer za daljnja istraživanja.

prošlosti, iščupani iz svojega društveno-vremenskoga konteksta pa ih danas ne možemo dokraja razumjeti i objasniti.⁹ Ipak, povijesni sociolingvisti vjeruju da se i iz sačuvanih tekstova mogu iščitati vrijedni jezični podaci s pomoću kojih se dobiva svojevrsna slika o jezičnoj upotrebi u prošlosti, osobito ako se u istraživanje uključe pomoćne discipline. Izradom elektroničkih jezičnih korpusa omogućeno nam je istovremeno sagledavanje jezičnih podataka iz svih sačuvanih tekstova određena vremena, a uvažavanjem rezultata društvene povijesti, discipline koja rekonstruira demografske i društveno-povijesne strukture u prošlosti, povijesna sociolingvistika dobiva i na povijesnoj pouzdanosti.

Kao zasebna (pod)disciplina povijesna se sociolingvistika razvija od osamdesetih godina 20. stoljeća počevši s pionirskim radom Suzanne Romaine pod naslovom *Socio-historical linguistics: its status and methodology* iz 1982. godine, a uvođenjem sporednih (povijesnih, socioloških, lingvističkih) (pod)disciplina¹⁰ u vlastita jezična izučavanja, s vremenom otklanja spomenute metodološke dvojbe.

Rekonstrukcija jezika u društvenome kontekstu postiže se na dvjema razinama: 1. na makrorazini istražuje se sociolingvistika društva, to jest, teme poput društvene višejezičnosti, jezične politike, ideologije standardnoga jezika i sl. – kako bi se promatrani lingvistički podatak smjestio u odgovarajući kontekst; 2. dok se na mikrorazini istražuje utjecaj društvene interakcije na jezičnu upotrebu i sama jezična upotreba pojedinca ili grupe (usp. Millar 2012: 1).

---

⁹ U čitavoj je stvari prisutan i problem odnosa pisanoga i govorenoga jezika. Pisani jezik sa sobom donosi određene specifičnosti poput hiperkorekcije, utjecaja standardnoga jezika na autorov lokalni idiom, pisarskih pogrešaka i sl. (usp. Hernández-Campoy i Schilling 2012: 65–68), no neki su pisani spomenici bliži govorenome jeziku od drugih. Schneider (2002), primjerice, u svojoj taksonomiji pisanih izvora najbliže govoru smatra sudske zapisnike, zatim privatnu korespondenciju i osobne dnevnik te drame namijenjene izvođenju na pozornici, a na dnu ljestvice ostavlja književne tekstove. S druge strane, Anipa (2012: 179) upozorava da bi povijesni sociolingvisti promašili srž problema kada bi očekivali da pisani izvori mogu ili trebaju biti istovrsni s podacima do kojih može doći sociolingvist koji se bavi suvremenim sinkronijskim istraživanjem. Umjesto trošenja energije u tom smjeru, isti autor predlaže da na povijesne izvore (bilo na one bliže govorenu jeziku, bilo na književne tekstove) gledamo kao na integralni dio jezika kojim su pisani i kao na manifestaciju jezične upotrebe i jezičnoga ponašanja njihovih autora te da ih kao takve smatramo legitimnim izvorom sociolingvističkih izučavanja.

¹⁰ Ističući njezinu interdisciplinarnost, autorice Nevalainen i Raumolin-Brunberg (2012: 27) povezuju povijesnu sociolingvistiku s više humanističkih i društvenih disciplina, kao što su: dijalektna geografija, pragmalingvistika, analiza diskursa, filologija, korpusna lingvistika, povijest jezika, povijesna gramatika, društvena povijest i sl., s time da popis ostavljaju otvorenim podrazumijevajući da se disciplina i dalje razvija.

Isti ćemo postupak provesti u ovome radu. U makrorazinskoj analizi govorit ćemo o liku, djelu i vremenu Ivana Krizmanića, kao i Ignaca Kristijanovića, koji su posljednji korisnici književne kajkavštine uopće, s osvrtom na status i ulogu književne kajkavštine u društvu civilne Hrvatske za ilirskoga pokreta i kasnije.

U mikrorazinskoj analizi usporedit ćemo određene Krizmanićeve varijantne jezične oblike iz cjelovita kajkavskoga mu korpusa sa stanjem u Kristijanovićevoj gramatici. Da bi taj dio posla bio moguć prvotno je trebalo pronaći i kompletirati Krizmanićeve rukopisne prijevode, zatim ih transliterirati te od njih oformiti elektronički korpus i najzad provesti jezičnu analizu (v. Marković 2014: 53).

2.1. O Ivanu Krizmaniću – iz novije vizure

Ivan Krizmanić nije uobičajeno ni često spominjano ime u povijesnim pregledima hrvatskoga jezika i književnosti, niti je ono općepoznato u kroatističkim krugovima, na primjer, ne spominju ga ni Zlatko Vince u opsežnoj monografiji *Putovima hrvatskoga književnoga jezika* (2002), ni Milan Moguš u *Povijesti hrvatskoga književnoga jezika* (1995). To je ime s kojim se čitatelj u skorije vrijeme mogao susresti u kajkavološkoj monografiji *Kajkaviana Croatica* (Cesarec 1996: 201) i pročitati da je Ivan Krizmanić živio od 1766. do 1852. godine, da je bio svećenik, točnije bistrički opat, da je prevodio s brojnih europskih jezika, ali i da je imao neobične jezikoslovne nazore, naime, u pretpreporodno je vrijeme prevodio sa štokavskoga na kajkavski književni jezik. Budući da su te činjenice prilično intrigantne, nametnulo se pitanje zašto o tako neobičnoj pojavi u povijesti hrvatskoga jezika suvremena literatura uglavnom ne govori.

O Krizmanićevu životu i prevoditeljskom radu ipak se dosad ponešto pisalo. Vjekoslav Štauduar prvi je napisao Krizmanićevu kratku biografiju u drugoj polovici 19. stoljeća (objavljeno u Korade 2003), zatim je anglist Vladoje Dukat opisao Krizmanićev život i stvaralaštvo u opsežnijem radu iz 1912. godine,¹¹ a Alojz Jembrih tanskribirao je, pogovorom popratio i objavio najpoznatiji i najcjelovitiji Krizmanićev prijevod – *Raj zgubljen* (Milton 2005).¹²

Čitanjem spomenutih radova, a još više uvidom u arhivske kataloge i u sačuvane Krizmanićeve rukopise, ispostavilo se da o tom autoru treba još govoriti, posebice zato što novootkriveni rukopisi (v. Marković 2014) bacaju sasvim novo svjetlo na Krizmanića kao jednoga od posljednjih korisnika književne kajkavštine, ali i kao

¹¹ Tu je monografiju pretisnuo i predgovorom popratio Mijo Korade (1912/2002).

¹² Riječ je o dosad jedinome prijevodu spjeva *Paradise lost* Johna Milтона na koji hrvatski idiom.

na osobu koja je pod društvenim utjecajem za svoga života nekoliko puta mijenjala jezični identitet. U istraživanju cjelokupnoga opusa Ivana Krizmanića zanimalo nas je: Što je sve Krizmanić napisao, kada i kojim jezikom?; Kada je i zašto počeo pisati kajkavskim književnim jezikom?; Je li njegov kajkavski književni jezik stabilan u pogledu norme opisane u kajkavskim gramatikama?; Kako je ilirizam utjecao na promjenu Krizmanićeve jezičnog identiteta?

Ivan Krizmanić (1766.–1852.) rodом je kajkavac iz Huma na Sutli u Hrvatskoj zagorju koje je za njegova života u sastavu ugarskoga dijela Habsburške Monarhije i u kojem je proboravio glavninu svojega života. Za teološkoga obrazovanja u Varaždinu, Zagrebu, Beču i Pešti (do 1792.) naučio je njemački i latinski jezik kojima se služio tijekom čitavoga života. Osim toga, naučio je engleski, talijanski i francuski jezik, koje je, kako sam kaže, bolje poznao u pismu (Dukat 1912/2002: 6).

Po završenom studiju Krizmanić je postao svećenikom u Svetom Križu Začretju, gdje je proveo dvadeset i šest godina (do 1818.), pišući uglavnom latinskim i njemačkim jezikom. No, u to doba dolazi do velikih promjena na europskoj društvenoj i političkoj sceni te se nakon Francuske revolucije počinje razvijati građanski društveni sloj koji povlači pitanje nacionalnih jezika. Iako je društvo civilne Hrvatske uglavnom agrarno i nepismeno¹³ a plemstvo odnarođeno, građanski se društveni sloj u Hrvatskoj počinje razvijati nešto kasnije, 30-ih godina 19. stoljeća, što je u konačnici dovelo do pojave ilirske ideje o ujedinjenju Hrvata u jednome jeziku – štokavskome (usp. Vončina 1993; Tafra 2006). Stvaranje Napoleonove Ilirije i promicanje narodnih jezika direktno je utjecalo na Krizmanićevo jezično ponašanje te on 1809., kada su mu već 43 godine, piše svoj prvi tekst kajkavskim književnim jezikom. Taj rukopis ima naslov *Palafox generalu Lefebureu* (NSK, R 3908), a riječ je o prijevodu s njemačkoga jezika na književnu kajkavštinu. Margine išarane brojnim njemačko-latinsko / književnokajkavskim i obrnutim prijevodnim objašnjenjima, osobito u vidu apstraktnoga leksika, daju naslutiti kako je to zasigurno rani, a moguće i prvi pokušaj autorova pisanja na kojem hrvatskom idiomu.¹⁴

Narednih tridesetak godina svojega života (1818.–1849.) Ivan Krizmanić provodi u Mariji Bistrici u svojstvu bistričkoga opata, a tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća druži se s ilircima u tolikoj mjeri da je njegov dom prozvan jednim od važnih ilirskih stjecišta (Korade 2003: 82–83; Novak 2012: 80). Kako smo već napomenuli, do sredine 40-ih godina u civilnoj Hrvatskoj jača status i položaj kajkav-

¹³ Još 1880. godine 78% stanovništva bilo je nepismeno, usp. Stipetić (2009: 21).

¹⁴ Rukopis *Palafox generalu Lefebureu* (1809.) otkriven je tijekom pisanja disertacije Marković (2014.).

skoga književnog jezika, a tada nastaje i glavnina Krizmanićevih prijevoda na taj jezik. U nastavku donosimo cjelovit pregled Krizmanićeva stvaralaštva na kajkavskome književnom jeziku jer su tijekom recentnoga istraživanja (Marković 2014) pronađeni rukopisi koji dotad nisu spominjani u literaturi. Kako je Krizmanićevo stvaralaštvo satkano uglavnom od prijevoda, podijelit ćemo književnokajkavske tekstove prema jezicima s kojih su prevedeni:

a) prijevodi s njemačkoga jezika:

Palafox generalu Lefebureu (1809.), *Zdvojnost jednoga vu nasladni Ljubavi zasleplenoga*, 1835. (< *Freygeisterei der Leidenschaft von Schiller*);

b) prijevodi s engleskoga jezika:¹⁵

Raj zgubljen, 1827. (< *Paradise lost*, John Milton, 1783.), *Flundra senje zrokujuća*, 1836. (< *Romeo and Juliet* (čin I., prizor IV.), William Shakespeare);

c) prijevodi sa štokavskoga jezika:¹⁶

Osmanščica, 1829. (< *Osmanščica*, Ivan Tomko Mrnavić, 1631.), *Sveta Rožalija*, 1831. (< *Sveta Rožalija*, Antun Kanižlić, 1780.);

d) prijevodi s latinskoga jezika:

Kralji Horvacki i Biskupi Zagrebečki ex Mikloušič eum Observationibus (s.a.), *Prodečtvo Piuša VI.* (1841.)

---

¹⁵ Za prijevod *Raj zgubljen* (1827.) većina istraživača misli da je ponajbolje Krizmanićevo djelo (usp. Dukat 1912/2002: 55; Filipović 1972: 9).

¹⁶ Za razliku od prijevoda s engleskih izvornika, prijevodi sa štokavskoga nisu naišli na odobravanje prvoga valorizatora Krizmanićeva djela. Naime, Vladoje Dukat (1912/2002: 55) prozvao ih je „književnim igrarijama, razbibrigom i zimnjom zabavicom obrazovana čovjeka bez viših literarnih pretenzija“, a njihova autora stavio u položaj „živoga primjera čudnijih jezikoslovnijeh nazora, što su u nas vladali još do u 19. vijek“. Tako je postupio upravo zbog sociolingvističkih okolnosti s kraja 19. i početka 20. stoljeća u kojima je novoštokavski jezik postao estetskim mjerilom književne kvalitete, a sve ostalo bilo je deklasirano (v. Kalenić 1980: 136–137). Drugim riječima, na Krizmanićeve prijevode sa (u 20. stoljeću prestižnog) štokavskoga na (u 20. stoljeću neprestičan) kajkavski, tada se nipošto nije lijepo gledalo, što je posljedicom ideologije standardnoga jezika (usp. Vogl 2012: 21–22).

e) prijevod s francuskoga jezika:¹⁷

Ogenj vu Rimu (1820.)

f) jedan originalan list:

Vetri (1829.)

Osim *Raja zgubljenog* (Milton 2005) i ulomaka iz *Svete Rožalije* (Jembrih 2003) te *Osmanščice* (Marković 2010), koji su objavljeni u posljednjih desetak godina, drugi su Krizmanićevi prijevodi do danas ostali u rukopisima, a za potrebe istraživanja Marković (2014) većina je transliterirana (osim prilično nečitkoga rukopisa *Svete Rožalije* u kojem na gotovo svakoj stranici probija tinta, v. rukopis R 3529 u NSK).

Po tome kako su neki rukopisi pisani vrlo čisto (npr. *Raj zgubljen*, *Osmanščica*), bez bilježaka i ispravaka na lijevo- i desnorubnicama, može se pretpostaviti da ih je Krizmanić kanio objaviti za svoje župljane kajkavce. Do toga nije došlo vjerojatno zato što su se sociolingvističke prilike u civilnoj Hrvatskoj tijekom 40-ih godina 19. stoljeća uvelike promijenile, to jest, ugled književne kajkavštine u kratkome je vremenu srozan te su se svoga jezika javno odricali i brojni kajkavci ponoseni ilirskom idejom. Spomenut ćemo samo Ljudevita Vukotinića i Dragutina Rakovca koji su svoja prva djela napisali književnom kajkavštinom¹⁸ da bi tek kasnije pristali uz Gaja i na koncu se o kajkavštini javno negativno izražavali (npr. Vukotinić 1842/1997: 143). Takvo ponašanje nije neobično uzmemo li u obzir da je u 19. stoljeću u mnogim europskim zemljama uobičajeno da se predstandardne idiome stigmatizira i devalvira kako bi se *odabranome* standardu podigla vrijednost (usp.

¹⁷ Riječ je o kratkome rukopisnom prijevodnom tekstu napisanom kajkavskim književnim jezikom starom kajkavskom grafijom, koji je uvezan zajedno s prijevodom istoga teksta na ilirsku štokavštinu napisanog gajicom pod naslovom *Pogor u Rimu*. Uvezana knjižica pohranjena je u NSK (R 3532), a da je riječ o dvama tekstovima, a ne o jednome kako se dotad mislilo, otkriveno je u Marković (2014). Na prvome je listu ispod naslova Krizmanić napisao: *Iz Francuzkoga na horvatzki Jezik preneshen 1820.*, no na petome listu koji označava početak prijevoda na štokavski, autor je napisao: *Pogor u Rimu / iz Francuskoga najprije na nemački* (istakla B. M.), */ godine 1820. na horvatzki Jezik preneshen / godine pako 1843 / u novom pravopisu, i narečju privedjen / Za Danicu Zagrebsku* (Marković 2014: 111). Iako je vjerojatnije da je Krizmanić prevodio s njemačkoga predloška, jer drugih njegovih prijevoda s francuskoga nismo pronašli, takvo mišljenje trenutno ne možemo potkrijepiti čvrstim dokazima te ćemo ipak govoriti da je riječ o prijevodu s francuskoga.

¹⁸ Dragutin Rakovac književnom je kajkavštinom napisao drame *Duh*, 1832. i *Veronika od Desenic ili Lepota vu Medvedgradu*, a na nju preveo drame *Stari mladoženja i košarice*, 1832., *Stari zasebni kućiš Petra III.*, 1833. i *Vkanjeni vkanitel*, 1833. Ljudevit Vukotinić napisao je dramu *Golub*, 1832. i prvu hrvatsku romantičarsku tragediju *Pervi i zadnji kip*, 1833., a na kajkavski književni jezik preveo je drame *Križari*, 1831. i *Oštarija pri cesti*, 1832. (Cesarec 1996: 199–200).

Milroy 2012; Vogl 2012). Stoga ne čudi da je slična sudbina snašla i književnu kajkavštinu nakon što ju je iz upotrebe u civilnoj Hrvatskoj potisnula štokavština, no to ne znači da i današnji istraživači trebaju njegovati omalovažavajući stav prema neštokavskim povijesnim i suvremenim idiomima.

O Ivanu Krizmaniću važno je reći i to da su se u njegovu domu u Mariji Bistrici sastajali brojni ilirci, da se njegova nećakinja i štićenica Paulina udala za Ljudevita Gaja te da je i on sâm bio djelomice ponesen ilirskim idejama. Naime, već 1835. godine prihvatio je Gajev dijakritički slovopis (u djelu *Zdvojnost*), mijenjajući time vizualni identitet književne kajkavštine kojom ipak nastavlja pisati sve do 1841. godine.

No, uoči i za vrijeme zabrane ilirskoga imena – 1842. i 1843. – Krizmanić počinje pisati ilirskom štokavštinom i na nju prevoditi. Njemu je tada 76 godina. Godine 1843. na ilirsku je štokavštinu preveo jedan svoj raniji, već spomenuti kajkavski tekst (*Ogenj vu Rimu*, 1820. > *Pogor u Rimu*, 1843.), i taj nam rukopis svjedoči o promjeni autorova jezičnoga identiteta nastaloj pod utjecajem ilirske društvene skupine.

Možemo dakle primijetiti da je Ivan Krizmanić 1829. i 1831. prevodio sa štokavskoga na kajkavski, da bi 1843. (samo 12 godina kasnije) prevodio s kajkavskoga na štokavski. Smatramo da njegovi jezični postupci odlično oprimjeruju složenost društveno-političkih okolnosti koje su vladale u civilnoj Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća, a dokazom su i vrlo jake povezanosti jezične upotrebe pojedinca s njegovom izvanjezičnom zbiljom.

2.2. O Ignacu Kristijanoviću – tek crtica

Budući da je Ignac Kristijanović (1796.–1884.) poznatije i afirmiranije ime od Ivana Krizmanića u povijesti hrvatskoga jezika, a nedavno je objavljen i prijevod njegove slovnice zajedno s opsežnom gramatikološkom studijom te iscrpnim podacima o njegovu životu i radu (v. Štebih Golub 2012), ovdje ćemo iznijeti samo nekoliko osnovnih podataka o Kristijanovićevu radu, vezanih za temu našega istraživanja.

Iako od 1835. počinju izlaziti *Novine ilirske* u kojima se vrlo brzo (1836.) počinje afirmirati ilirska štokavština, Ignac Kristijanović 1837. godine ipak piše gramatiku kajkavskoga književnog jezika *Grammatik der Kroatischen Mundart*, a kajkavski književni jezik njeguje i kasnije, u kalendaru *Danica zagrebečka* sve do

1850. godine te u književnome i nabožnome radu sve do 1871. godine.¹⁹ Budući da je u to vrijeme već prevladala ilirska jezična koncepcija, a mnogi su se ilirci obrušavali na Kristijanovićeve jezikoslovne nazore, Zlatko Vince (2002: 227) naziva ga „posljednjim Mohikancem kajkavskoga dijalekta u Hrvatskoj“.

3. Krizmanićeve morfološke varijable u usporedbi s Kristijanovićevim gramatičkim opisom

U izgrađivanju se norme određena književnog jezika, a osobito pri pisanju gramatike, ne opisuje sveukupnost mogućih jezičnih ostvarenja, nego se obično kao model uzima ono što je društveno priznato – govor uglednijih govornika ili jezik dobrih pisaca, što znači da je u pisanju gramatikâ nezaobilazna komponenta selekcije (Bugarski 1986: 215–216). Valja nam pretpostaviti da su i kajkavski gramatičari postupali na jednak način iako još nemamo radova koji bi tu tezu u potpunosti potkrijepili. Iz predgovora kajkavskih gramatičara čitamo da je Ivan Vitković (1779.) uzeo *zagrebački gradski govor* za korpus na temelju kojega je napisao gramatički opis, Ignacije Szentmártony uzeo je *kajkavsko narječje* koje se govori u trima županijama – *Zagrebačkoj, Križevačkoj i Varaždinskoj* te u *obližnjim graničnim područjima*, što su slijedili Franz Kornig (1795.) i Josip Ernest Matijević (1810.), a Josip Đurkovečki (1826.) u predgovoru napominje da piše gramatiku radi *osnaženja jezika* svjesno približavajući *horvatski* i *slavonski*. Napokon, posljednji kajkavski gramatičar, Ignac Kristijanović (1837.), u predgovoru svoje gramatike napominje: „...nastojao sam se usavršiti u proučavanju horvatskoga jezika. Pokušao sam ga naučiti što je moguće temeljitije – koliko su mi dopuštale moje snage i duge godine studija“ (Kristijanović 1837/2012: 12). Nadalje u predgovoru spominje Vitkovićevu gramatiku (1779.) na koju se oslanjao i pri sastavljanju gramatičkoga opisa, no ne piše što je još istraživao i što je čitao. Je li Kristijanoviću i jezik kojega pisaca poslužio za gramatički model? Uspoređujući njegove gramatičke oblike s onima u drugim kajkavskim slovnica, Barbara Štebih Golub (2012: 281–284) zaključuje da Kristijanović mnoge dubletne jezične oblike preuzima od prethodnika gramatičara, dok na drugim mjestima propisuje samo jedan mogući nastavak. Ista autorica primjećuje da se iz Kristijanovićevih napomena iščitava njegova svijest o različ-

¹⁹ Svoje je stavove o jeziku i mišljenje protivno uvođenju jednoga jezika i jedinstvenoga imena za sve Slavene, ističući da je riječ o vrlo heterogenoj skupini naroda, Kristijanović iznio u predgovoru slovnice *Grammatik der kroatischen Mundart* 1837., kao i u člancima *Nekaj o horvatskem jeziku* iz 1848. te *Jošće nekaj o horvatskem jeziku* iz 1849. U svojem je mišljenju ustrajao i godine 1851. kada je objavio prvu, te 1871. kada je objavio drugu knjigu *Žitka sveteh mučenikov* na kajkavskome književnom jeziku, koje djelo ujedno predstavlja i kraj upotrebe toga jezika (v. Štebih Golub 2012: 248–252).

tome stanju u kajkavskome književnom jeziku i u organskim kajkavskim govorima, oblike kojih proglašava pogrešnima, što je odrazom njegove težnje za normiranjem književne kajkavštine. Pitanje međutim ostaje, na temelju čega Kristijanović odabire određeni padežni nastavak? Da li prema govorenoj kajkavštini, da li prema vlastitoj volji, ili ipak prati jezično stanje u književnim djelima, a onda, u kojima?

3.1. Metode

U daljnjem radu usporedit ćemo i tablično prikazati odnos nekoliko morfoloških varijabli (imeničkih nastavaka) iz korpusa književnokajkavskih djela Ivana Krizmanića²⁰ sa jezičnim opisom u Kristijanovićevoj gramatici, ali i s morfološkom varijantnosti koju je obradila Ivana Klinčić (2010) u četirima tiskanim kajkavskim djelima iz druge polovice 18. stoljeća: Mihalj Šilobod Bolšić, *Aritmetika horvatska ...*, 1758.; Ivan Baptist Lalangue, *Medicina ruralis iliti vračtva ladanjska ...*, 1776.; *Kratki navuk za pravopisanje horvatsko za potrebnost narodnih škol ...*, 1779. i Filip Wolgemuth, *Spomenek preizvišenoga i presvetloga gospodina grofa Oršić ...*, 1782.²¹ Na taj ćemo način doznati podudaraju li se upotrebnost i gramatička norma u

²⁰ Već smo spomenuli da je većina Krizmanićeve jezične ostavštine ostala u rukopisu, a za potrebe je disertacije (Marković 2014), veći dio rukopisne građe transliteriran. Elektronički korpus u konačnici sadrži sljedeća Krizmanićeva djela, kronološkim redom:

- I. 1809. *Palafox generalu Lefebureu* (< njemački) – cjelovit tekst prema vlastitome čitanju;
- II. 1820. *Ogenj vu Rimu* (< francuski*/njemački) – cjelovit tekst prema vlastitome čitanju;
- III. 1827. *Raj zgubljen* (< engleski) – cjelovit (transkribiran) tekst objavljen u Milton 2005. (ovom prilikom zahvaljujem Alojzu Jembrihu na rukopisu transkripcije);
- IV. 1829. *Osmanščica* (< čakavsko-štokavska koine) – cjelovit tekst prema vlastitome čitanju;
- V. 1829. *Vetri* (originalan list) – cjelovit tekst prema vlastitome čitanju;
- VI. 1831. *Sveta Rožalija* (< štokavski) – transkribiran ulomak objavljen u Jembrih 2003.
- VII. 1835. *Zdvojnost* (< njemački) – cjelovit tekst prema vlastitome čitanju;
- VIII. 1836. *Flundra senje zrokujuča* (< engleski) – cjelovit tekst prema vlastitome čitanju;
- IX. 1841. *Prodečtvo Piuša VI.* (< latinski) – cjelovit tekst prema vlastitome čitanju.

Za obradu podataka upotrijebljen je program *Concordance* koji je izradio britanski znanstvenik Laurence Anthony. Program pod nazivom *AntConc 3.2.4.w* kojim smo se služili u ovome radu besplatan je i dostupan na adresi: <http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/software.html>.

Korpus Krizmanićevih tekstova obaseže 157 000 riječi.

²¹ Budući da je riječ o: 1. drugim sociolingvističkim okolnostima u kojima su ti tekstovi nastali; 2. drugom žanru tekstova (uglavnom su to priručnicima, dok je u Krizmanića riječ o književnim prijevodima); 3. drugom mediju (tiskani tekstovi naprema Krizmanićevim rukopisima), na temelju usporedbe podataka iz Klinčić (2010) i stanja u Krizmanićevu jezičnome korpusu nećemo moći zaključivati o tome je li došlo do jezičnih promjena u kajkavskome književnom jeziku od polovice 18.

posljednjih korisnika kajkavskoga književnoga jezika te kakva je bila jezična situacija pola stoljeća ranije.

3.2. Nastavci -ih/-eh u L mn. m. r. imenica i pridjeva

Jezičnom analizom četiriju tiskanih književnokajkavskih djela Klinčić (2010: 86) pronalazi da u tri od četiri teksta u L mn. m. r. imenica dolazi nastavak *-eh*, a u *Kratkom navuku* dosljedno je rabljen jedino nastavak *-ih*. Jednako je i u pridjeva gdje su moguća dva nastavka: *-eh*, koji dolazi u istim tekstovima kao i imenički *-eh*, te *-ih*, koji dolazi u *Kratkom navuku* (*isto*, 140).

S druge strane, Kristijanović (1837/2012: 37) kaže da L mn. m. r. završava na *-ih* i na *-eh*. Kako bi se imenice lakše razlikovale od pridjeva, u imenica se obično upotrebljava završetak *-ih*, a u pridjeva *-eh*, premda ta razlika nije općevažeća. U poglavlju o pridjevima veli da je lokativ jednak genitivu u sva tri roda, a za genitiv kaže da ima dva završetka, *-eh* i *-ih*, od kojih se *-eh* češće koristi jer je *-ih* specifičniji za imenice (*isto*, 60).

Analiza jezika Ivana Krizmanića (u ontogenetskome smislu) pokazala je da autor u L mn. m. r. imenica dosljedno rabi nastavak *-ih*, što je u skladu s jezičnom upotrebom u *Kratkom navuku* i u skladu s onim što piše Kristijanović u gramatici, a u većini pridjeva u L mn. ima također nastavak *-ih* kao u *Kratkom navuku*, a za razliku od Kristijanovića: Palafox, 1809.: *pri kužnih betegih*; Ogenj, 1820.: *pri strahoviteh dogodih*; Raj zgubljen, 1827.: *vu listih nebeskih*; Osmanščica, 1829.: *po vsih kutih*; Rožalija, 1831.: *po gradih*; Zdvojnost, 1835.: *po zakonih*; Flundra, 1836.: *po dugih perstih*.

Tablica 1. Nastavci u L mn. m. r. imenica i pridjeva

	<i>Aritmetika</i> (1758.)	<i>Medicina</i> (1776.)	<i>Kratki navuk</i> (1779.)	<i>Spomenek</i> (1782.)	Kristijanović (1837.)	Krizmanić (1809.– 1841.)
IMENICE	<i>-eh</i>	<i>-eh</i>	<i>-ih</i>	<i>-eh</i>	<i>-ih</i>	<i>-ih</i>
PRIDJEVI	<i>-eh</i>	<i>-eh</i>	<i>-ih</i>	<i>-eh</i>	<i>-eh</i>	<i>-ih (-eh)</i>

Iz rečenoga je vidljivo da dolazi do nesklada između Krizmanićeve jezične prakse i Kristijanovićeve gramatičke norme u L mn. m. r. pridjeva u suton kajkavskoga književnog jezika. Ivan Krizmanić u imenica uvijek, a u pridjeva gotovo uvi-

do polovice 19. stoljeća, no moći ćemo promotriti u kakvu su odnosu varijantni oblici iz tih tekstova s Kristijanovićevom gramatičkom normom.

jek rabi nastavak *-ih*, što ga povezuje s praksom u *Kratkome navuku* i pokazuje da se Kristijanović nije ugledao u Krizmanićevo jezičnu praksu pri opisu L mn. m. r. imenica i pridjeva, nego je želio propisati razlikovanje: imenice *-ih* : pridjevi *-eh* (v. Tablica 1).

3.3. Nastavci *-eh/-ih/-ah* u L mn. sr. r. imenica i pridjeva

Klinčić (2010: 96–97) u svojoj imenskoj građi najčešćim pronalazi nastavak *-ah* u L mn. sr. r. imenica (*znamenjah, letah, pripečenjah* i sl.), uz nastavak *-ih*, koji dolazi u *Kratkom navuku* i nije vezan za palatalnu osnovu (*ljudomorstvih, pripečenjih*). Nastavka *-eh* ne pronalazi. Tek u L mn. sr. r. pridjeva pronalazi nastavak *-eh* (*isto*, 143), ali na malenom broju primjera od kojih nijedan nije iz *Kratkog navuka*.

Kristijanović (1837/2012: 43–47) za L mn. sr. r. imenica donosi nastavke *-ih* (*-ah*) u paradigmi, dok u napomenama kaže da L završava na *-ah* i *-ih* ili *-eh*, s time da se prva dva završetka bez razlike koriste u većine imenica, a treći se obično rabi samo u pridjeva kada su srednjega roda i mijenjaju se prema paradigmama imenica *govorenje, telo*. U poglavlju o pridjevima veli da je lokativ jednak genitivu u sva tri roda, a za genitiv kaže da ima dva završetka, *-eh* i *-ih*, od kojih se *-eh* češće koristi jer je *-ih* specifičniji za imenice (*isto*, 60).

U jeziku Ivana Krizmanića najčešći je pak nastavak *-ih* u L mn. sr. r. i imenica i pridjeva: *po vseh poglavarstih, po najdalečih medmorjih, po svojih gnjezdih, na tlih, po vugodnih selih, po svojih imanjih*. Svi su primjeri iz *Raja zgubljenog*, 1827., osim potonjega koji je iz *Osmanščice*, 1829.

Drugi nastavak koji se javlja u L mn. sr. r. imenica u Krizmanića je *-ah* (uglavnom u pluralia tantum), dok iznimno u jednome primjeru u L mn. sr. r. pridjeva dolazi nastavak *-eh*: *na hitreh kolcah, po vseh nebesah, na črevah, pri vratah, po jatah, vu koljah, na plečah*. Također su svi primjeri iz *Raja zgubljenog*, 1827., osim potonjega koji je iz *Osmanščice*, 1829.

Tablica 2. Nastavci u L mn. sr. r. imenica i pridjeva

	<i>Aritmetika</i> (1758.)	<i>Medicina</i> (1776.)	<i>Kratki navuk</i> (1779.)	<i>Spomenek</i> (1782.)	Kristijanović (1837.)	Krizmanić (1809.–1841.)
IMENICE	<i>-ah</i>	<i>-ah</i>	<i>-ih</i>	<i>-ih/-ah</i>	<i>-ih (-ah)</i>	<i>-ih (-ah pl. t.)</i>
PRIDJEVI	---	---	<i>-ih</i>	<i>-eh</i>	<i>-eh</i>	<i>-ih (-eh 1x)</i>

Iz rečenoga možemo zaključiti da je i u upotrebi nastavaka u L mn. sr. r. Krizmanić bliži jezičnoj upotrebi u *Kratkom navuku*, to jest, da je težio sustavnoj upot-

rebi nastavka *-ih* u L mn. sr. r. i u imenica i u pridjeva, dok Kristijanović i ondje ustraje na distinkciji: *-ih (-ah)* (imenice): *-eh* (pridjevi), u čemu se poklapa sa stanjem u *Spomenku* (v. Tablica 2).

3.4. Nastavci *-ih/-ø/-ah* u G mn. ž. r. *e*-deklinacije imenica

Klinčić (2010: 103–104) u svome korpusu u G mn. ž. r. *e*-sklonidbe pronalazi dva nastavka: *-ø* i *-ih*, no primjera s nastavkom *-ih* u njezinu je korpusu vrlo malo pa zaključuje da je dominantan nastavak *-ø*.

Kristijanović (1837/2012: 38) u paradigmi kao nastavak za genitiv množine bilježi samo *-ih*, no kasnije u napomenama kaže da se u većine imenica to *-ih* izostavlja (*duš, rib, ptic*). Također kaže da se u nekih „imenica može rabiti i *pravilan* [istakla B. Sch.] završetak na *ih*, ali i kraći ... *bolt* ili *boltih*“ (Kristijanović 1837/2012: 39). Usporedivši sve kajkavske gramatike Štebih Golub (2012: 281) zaključuje da Vitković također u genitivu množine dozvoljava dubletne oblike s *-ih* i s nultim morfemom, dok Szentmártony, Kornig i Matijević bilježe čak tri nastavka: *-ø, -ah* i *-ih*.

Ivan Krizmanić rabi sva tri nastavka u G mn. ž. r.:

-ø: *škol, knjig, nog, kobilic, vrat, vod, vust, ptičic* i sl., u najvećem broju primjera;

-ih: *zvezdih 13x, popevkih, međih, trumbentih, tverđavih*, u manjem broju primjera;

-ah: *naredbah, nadkriteh glavah, luknjicah, pomešaneh svetlobah, od četireh strankah, igrach, mojih gorah*, u manjem broju primjera.

Tablica 3. Nastavci u G mn. ž. r. *e*-deklinacije imenica

djela iz 18. stoljeća (Klinčić 2010.)	Kristijanović (1837.)	Krizmanić (1809.–1841.)
<i>-ø (-ih)</i>	<i>-ih (-ø)</i>	<i>-ø (-ih, -ah)</i>

Možemo zaključiti da je u G mn. imenica ž. r. u jeziku Ivana Krizmanića prevladavajući nulti morfem, kao što je uobičajeno u kajkavskome književnom jeziku prema onomu što piše Antun Šojat (2009: 54), ali i prema analizi Ivane Klinčić. Iz toga proizlazi da je Kristijanović želio normirati nastavak *-ih* nazvavši ga pravilnim, no ipak je priznao da se u većine imenica to *-ih* izostavlja. Neobično je da on u svojoj gramatici uopće ne spominje nastavak *-ah* u G mn. ž. r., a taj se nastavak u

nekim leksemima rabi i u 18. i u 19. stoljeću, kako pokazuje Krizmanićev korpus, a spominju ga Szentmártony, Kornig i Matijević u svojim gramatikama (usp. Štebih Golub 2012: 281). I taj nam primjer zorno pokazuje da Kristijanović nije želio samo opisati kajkavski književni jezik, nego ga je želio i kodificirati (v. Tablica 3).

4. Zaključak

U radu je provedena povijesosociolingvistička analiza odnosa jezične prakse kajkavskoga prevoditelja Ivana Krizmanića (1766.–1852.) i gramatičke norme posljednjega kajkavskoga slovnika Ignaca Kristijanovića (1796.–1884.).

U makrorazinskoj analizi istražena je i nadopunjena dosadašnja slika o Krizmanićevu jezičnome korpusu te je utvrđeno kako je jedan od posljednjih korisnika književne kajkavštine dvaput mijenjao svoj jezični identitet pod društvenim utjecajem. Pišući najprije isključivo latinskim i njemačkim jezikom, 1809. (kada su mu 43 godine), a pod utjecajem humboldtovsko-herderovskih ideja o narodnome jeziku počeo je upotrebljavati i kajkavski književni jezik na koji je prevodio s nekoliko europskih jezika, ali i sa štokavskoga (*Osmanščica*, 1829., *Sveta Rožalija*, 1831.). Zatim je, nakon intenzivnoga druženja s ilircima, ali i obiteljskoga povezivanja s Ljudevitom Gajem, pred kraj života (kada mu je 76 godina) počeo pisati ilirskom štokavštinom na nju prevodeći i s kajkavskoga (*Ogenj vu Rimu*, 1820. > *Pogor u Rimu*, 1843.). Krizmanićevo jezično ponašanje primjerom je nerazdvojjivosti jezične upotrebe i izvanjezične zbilje.

Mikrorazinska analiza provedena je na elektroničkome korpusu Krizmanićevih književnokajkavskih djela, a odabrane morfološke varijable (nekoliko imenskih padežnih nastavaka) uspoređene su s jezičnim opisom u gramatici Ignaca Kristijanovića (1837.). Mikrorazinska analiza pokazala je da se u odabranim varijablama dvojica suvremenika unekoliko razlikuju, to jest, da se ne podudaraju uporabna i gramatička norma kajkavskoga književnoga jezika u posljednjim desetljećima njegova postojanja. Iz toga izlazi da je Ignac Kristijanović svoj gramatički opis temeljio ili na djelima drugih kajkavskih autora, ili je svjesno i proizvoljno u svojoj gramatici dodavao ili izostavljao određene padežne nastavke koje jest, odnosno nije, smatrao normativnima.

Da bismo u budućnosti mogli donijeti opširnije zaključke o promatranim varijablama, kao i o drugim upotrebnim književnokajkavskim jezičnim kategorijama u odnosu na gramatičku normu, potrebne su detaljne analize jezika Krizmanićevih i Kristijanovićevih suvremenika i prethodnika.

Literatura

- Anipa, Kormi. 2012. The use of literary sources in historical sociolinguistic research. U Hernández-Campoy, Juan Manuel i Conde-Silvestre, Juan Camilo (ur.), *The handbook of historical sociolinguistics*, 170–190. Oxford: Blackwell.
- Bugarski, Ranko. 1986. *Jezik u društvu*. Beograd: Prosveta.
- Cesarec, Ivan. 1996. Tri i pol stoljeća hrvatskokajkavske dramske i scenske riječi. U Jembrih, Alojz (ur.), *Kajkaviana croatica. Hrvatska kajkavska riječ*, 179–208. Zagreb – Donja Stubica: Družba Braća hrvatskoga zmaja i Kajkaviana.
- Conde Silvestre, Juan Camilo i Hernández-Campoy, Juan Manuel. 2012. Introduction. U Hernández-Campoy, Juan Manuel i Conde-Silvestre, Juan Camilo (ur.), *The handbook of historical sociolinguistics*, 1–8. Oxford: Blackwell.
- Dukat, Vladoje. 1912/2002. *Život i književni rad Ivana Krizmanića* (pretisak). U Korade, Mijo (ur.), *Život i književni rad Ivana Krizmanića*. Donja Stubica: Kajkaviana.
- Filipović, Rudolf. 1972. *Englesko-hrvatske književne veze*. Zagreb: Liber – Mladost.
- Hernández-Campoy, Juan Manuel i Schilling, Natalie. 2012. The application of the quantitative paradigm to historical sociolinguistics: Problems with the generalizability principle. U Hernández-Campoy, Juan Manuel i Conde-Silvestre, Juan Camilo (ur.), *The handbook of historical sociolinguistics*, 63–79. Oxford: Blackwell.
- Jembrih, Alojz. 2003. Krizmanićeva Sv. Rožalija (1830.). *Hrvatsko zagorje: časopis za kulturu* 9(2). 231–249.
- Jernej, Mirna i Glovacki-Bernardi, Zrinjka i Sulojčić, Anita. 2012. Multilingualism in Northwestern part of Croatia during Habsburg rule. *Jezikoslovlje* 13(2). 327–350.
- Kalenić, Vatroslav. 1980. Prihvatanje ilirskog jezičnog koncepta. *Jezik* 27(5). 129–139.
- Klinčić, Ivana. 2010. *Odnos kajkavske gramatičke norme i jezika kajkavskih tiskanih knjiga druge polovice 18. stoljeća*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. (Doktorska disertacija.)
- Korade, Mijo. 1996. Povijesna, pravna i znanstvena djela na hrvatskokajkavskom književnom jeziku. U Jembrih, Alojz (ur.), *Kajkaviana croatica. Hrvatska kajkavska riječ*, 255–268. Zagreb – Donja Stubica: Družba Braća hrvatskoga zmaja i Kajkaviana.
- Korade, Mijo. 2003. Ivan Krizmanić i 'patriotski sastanci' u Mariji Bistrici. *Hrvatsko zagorje: časopis za kulturu* 9(2). 82–91.
- Kristijanović, Ignac. 1837/2012. *Gramatika horvatskoga narječja*. (Prijevod i popratna studija Barbare Štebih Golub). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Marković, Bojana. 2010. Kajkavski prijevod drame o Osmanu (Ivan Krizmanić. *Osmanščica*, 1829.). *Hrvatsko zagorje: časopis za kulturu* 16(3–4). 171–185.
- Marković, Bojana. 2014. *Jezik Ivana Krizmanića (povijesno-sociolingvistička analiza)*. Ri-

- jeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. (Doktorska disertacija).
- Millar, Robert McCole. 2012. *English historical sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Milroy, James. 2012. Sociolinguistics and ideologies in language history. U Hernández-Campoy, Juan Manuel i Conde-Silvestre, Juan Camilo (ur.), *The handbook of historical sociolinguistics*, 571–584. Oxford: Blackwell.
- Milton, John. 2005. *Raj zgubljen: Godine 1827. s engleskoga preveo Ivan Krizmanić*. (Za tisak priredio, rukopis transkribirao, rječnik sastavio i pogovor napisao Alojz Jembrih). Zagreb: Disput.
- Moguš, Milan. 1995. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. 2. izd. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Nevalainen, Terttu i Raumolin-Brunberg, Helena. 2012. Historical sociolinguistics: Origins, motivations, and paradigms. U Hernández-Campoy, Juan Manuel i Conde-Silvestre, Juan Camilo (ur.), *The handbook of historical sociolinguistics*, 22–40. Oxford: Blackwell.
- Novak, Kristian. 2012. *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca. Jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskog*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci i Srednja Europa.
- Romaine, Suzanne. 1988. Historical sociolinguistics: Problems and methodology. Ammon, Ulrich i Dittmar, Norbert i Mattheier, Klaus J. (ur.), *Sociolinguistics/Soziolinguistik. An international handbook of science of language and society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*, 1452–1469. Berlin: Walter de Gruyter.
- Schneider, Edgar W. 2002. Investigating variation and change in written documents. U Chambers, J. K. i Trudgill, Peter i Schilling-Estes, Natalie (ur.), *The handbook of language variation and change*, 67–96. Oxford: Blackwell.
- Sikirić Assouline, Zvezdana. 2009. Latinitet u hrvatskom društvu prve polovice 19. stoljeća. *Radovi zavoda za hrvatsku povijest* 41. 257–265.
- Stipetić, Vladimir. 2009. Stanovništvo Hrvatske u XIX. stoljeću (1800.–1914.). U Ježić, Mislav (ur.), *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost*, sv. 3, 13–24. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga.
- Stolac, Diana. 1995. Standardizacijski procesi u kajkavskom književnom jeziku. *Filologija* 24-25. 331–338.
- Stolac, Diana. 2011. Kajkavski hrvatski književni jezik. U Bičanić, Ante (ur.), *Povijest hrvatskoga jezika*, sv. 2, 189–227. Zagreb: Croatica.
- Šidak i dr. 1990. *Hrvatski narodni preporod. Hrvatski pokret*. 2. izd. Zagreb: Školska knjiga i Stvarnost.
- Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

- Šojat, Olga. 1996. Pregled hrvatske kajkavske književnosti od polovice 16. do polovice 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma. U Jembrih, Alojz (ur.), *Kajkaviana croatica. Hrvatska kajkavska riječ*, 57–88. Zagreb – Donja Stubica: Družba Braća hrvatskoga zmaja i Kajkaviana.
- Štebih Golub, Barbara. 2012. Ignac Kristijanović i njegova slovnica kajkavskoga književnog jezika. U Kristijanović, Ignac (1837/2012). *Gramatika horvatskoga narječja*, 243–356. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Tafra, Branka. 2006. Značenje narodnoga preporoda za hrvatski jezik. *Croatica et Slavica Iadertina* 2. 43–55.
- Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. 3. izd. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Vogl, Ulrike. 2012. Multilingualism in a standard language culture. U Hüning, Matthias i Vogl, Ulrike i Moliner, Olivier (ur.), *Standard languages and multilingualism in European history*, 1–42. Amsterdam: John Benjamins.
- Vončina, Josip. 1988/89. O normi hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *Suvremena lingvistika* 27–28. 65–70.
- Vončina, Josip. 1993. *Preporodni jezični temelji*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Vukotinović, Ljudevit. 1842/1997. Ilirisam i kroatizam. U Šicel, Miroslav (ur.), *Programski spisi hrvatskog narodnog preporoda*, 139–146. Zagreb: Matica hrvatska.

Izvori

- Palafox y Mela* ... 1809. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, R 3908.
- Ogeny vu Rimu* ... 1820. / *Pogor u Rimu* ... 1843. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, R 3532.
- RAY ZGUBLYEN* ... 1827. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, R 3561.
- Osmanschicza* ... 1829. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, R 3287.
- Vetri* ... 1829. Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, XV/28//II/26.
- Szveta Rosalia* ... 1831. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, R 3529.
- Zdvojnost Jednoga* ... 1835. Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, XV/28//II/12.
- Flundra senje zrokujuća* ... 1836. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, R 3151.
- Prodečtvo Piuša VI.* ... 1841. Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, XV/28//II/28.

Adresa autora:

Zavod za lingvistička istraživanja,
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Ante Kovačića 5, 10000 Zagreb
bmarkovi@hazu.hr

THE RELATION BETWEEN THE GRAMMATICAL NORM AND LINGUISTIC PRACTICE IN THE TWILIGHT OF THE KAJKAVIAN LITERARY LANGUAGE

The paper deals with the relation between the language usage made by the Kajkavian translator Ivan Krizmanić and the language described (prescribed) in the Kajkavian grammar book written by Ignac Kristijanović. Both of these authors belong to the last users of Kajkavian literary language, which ceased to be used in the 1840s.

Using the methods of historical sociolinguistics, analysis is conducted on two levels. Macro level analysis deals with sociolinguistics of society during the lifetime of Ivan Krizmanić and Ignac Kristijanović, while on micro level we compare Krizmanić's variable language forms at the morphological level, with those described by Ignac Kristijanović in his grammar book.

Macro level analysis showed that Ivan Krizmanić (1766 – 1852), like many other Croatian culture promoters of the first half of the 19th century, started writing in Croatian language only at a later stage of his life, when he was 43 years old. Having embraced Kajkavian literary language, which had been used in writing and publishing since the middle of the 16th century, he translated the works written in German (Schiller's poem "Freygeisterei der Leidenschaft"), in English (John Milton's *Paradise Lost*), in Latin (the homily "Prodečtvo Piuša VI"), and in Štokavian ("Osmanščica" by Ivan Tomko Mrnavić and "Sveta Rožalija" by Antun Kanižlić) into Kajkavian literary language. Influenced by Illyrian social group, which implemented štokavian language in NW Croatia as a standard language, Krizmanić changes his language identity (1842) and starts using štokavian language instead of kajkavian.

Ignac Kristijanović (1796 – 1884), Krizmanić's contemporary, is the last Kajkavian grammarian (*Grammatik der kroatischen Mundart*, 1837), and the very last advocate of standardization and implementation of Kajkavian literary language in north-western Croatia.

Micro level analysis showed that there are some discrepancies between the linguistic practice and grammatical norm in the twilight of Kajkavian literary language. It also showed that, considering analyzed language forms, Kristijanović did not look up to his contemporary Krizmanić when compiling his grammar book, which suggests that he had normative pretensions.

Key words: Kajkavian literary language; Ivan Krizmanić; linguistic practice; Ignac Kristijanović; grammatical norm.